

Greek Country Report

Table of Contents

Executive Summary	3
Introduction:	4
Overview of the report’s objectives and scope.....	4
Description of the civic space in the country	4
Legal and political Environment	5
Summary of national legislation and regulatory environment.....	5
Analysis of protection measures for civil society organisations	7
Public discourse and societal challenges.....	10
Trends in public discourse and societal attitudes on CSOs.....	10
Examples of smearing campaigns and digital threats	11
Participatory Consultations	13
Direct experiences and perceptions of CSO professionals and activists	13
<i>Question for interviews: .....</i>	<i>13</i>
<i>Questions for Focus Groups: .....</i>	<i>13</i>
Key findings from interviews and focus groups	13
Conclusions and recommendations	16
Summary of key findings.....	16
Recommendations for improving civic space and protecting CSOs	16
Annexes	17

Executive Summary

Desk research focus: A new research initiative has been developed as part of WP2 of the CivicChampions project. The research consists of two main components: desk research and field research, and has been launched to provide an in-depth analysis of the environment and challenges faced by civil society organisations (CSOs) in Southern Europe, with a focus on Italy, Greece, Bulgaria and Cyprus. The combination of these two research approaches will provide a holistic understanding of the factors shaping civic space in the region.

- **Legislation and civic space:** This research will review national legislation and the regulatory environment in partner countries, analysing the state of civic space and the ability of CSOs to operate freely within their legal frameworks.
- **Trends and challenges:** Through the analysis of case studies, desk research will explore current trends and challenges faced by CSOs, providing insights into the evolving landscape in which these organisations operate.
- **Barriers and threats:** Research will identify key barriers to the protection and functioning of civil society, including socio-cultural, financial, political, legal and digital challenges faced by CSOs in these countries.

Focus on field research:

In addition to desk research, field research will provide key qualitative insights:

- **Key Informant Interviews:** Each partner will conduct five interviews with professionals working within CSOs (e.g. project managers, trainers, social workers) to understand their capacity to support civic space in relation to state influence.
- **Focus group discussions:** Two focus groups were conducted with a total of 10 activists working in different sectors (e.g., environment, women's empowerment, LGBTQI+ issues) to gain their perspectives on national civic space, including the existence of inclusive and safe spaces for discussion, freedom of expression, legal and financial support, and their capacity to support civic space.

This combined desk and field research will contribute significantly to the overall objectives of the project by providing a comprehensive basis for informed action to support and strengthen civil society organisations in Southern Europe. The findings will help to address key barriers and challenges in the legal, social and political environment in which these organisations operate. The results will lead to the development of four country specific reports, a comparative report and will guide new strategies in the later phases of the project to ensure effective responses to promote and protect civil society in Italy, Greece, Bulgaria and Cyprus.

Introduction:

Overview of the report's objectives and scope

The desk research draws on national (laws, reports) and international sources (research, policy, advocacy) to offer an overview of the legal, political and social environment in relation to the structure and functioning of Civil Society Organizations (CSOs) and of the current state of affairs of civic space more broadly in the Greek context. As such, it discusses the recent legislative steps taken for the promotion and protection of Greek civic space, while also shedding light on the key financial, legal and political barriers imposed on civil society efforts and objectives. Then, the participatory consultations provide direct experiences and perceptions of CSO professionals and activists working in Greece.

Description of the civic space in the country

No separate definition of “civic space” is provided in the Greek legal context. In essence, while the EU does recognise the structural and constitutive role of CSOs, the proper governance and its legislative work, at national level in the country the specific role of civic space has not been enshrined in legislation in a similar way, despite the relevant collective initiatives by organisations – perhaps most notably the efforts to include a reference in the constitution (previous attempts in 2001 and 2008). As the [2024 Strategic Action Plan for Civil Society published by the Bodossaki Foundation observes](#), significant progress has been made at legislative level with Law 4873/2021 which crucially defines the forms of organised civil society and its manifestations.

The main objective of Law 4873/2021 is the creation of a single framework for the regulation of CSOs, by replacing the previous legislative framework, in which the regulation of the activities of civic space is carried out by a multitude of scattered laws, registers and departments of various ministries.

According to Article 4, of law 4873 of 2021, CSOs are voluntary organizations of persons established and operating in Greece as an association or civil non-profit companies, with a public benefit purpose, independent of states or governments, local government, public organizations under public or private law, commercial, trade union and professional organizations and associations, political organizations and political parties. This independence shall be determined by the non-participation of any legal person belonging to the public sector as defined in point (a) of paragraph (a). 1 of Article 14 of Law no. 4270/2014 (A' 143), with the exception of the legal persons of subpar. 3 of par. 1 of Article 68 of Law No. 4235/2014 (A' 32), in the composition of their governing bodies and general assemblies.

The exact number of Civil Society Organizations (CSOs) operating in Greece has not been precisely determined. However, according to the [Bodossaki Strategic Action plan](#), and using a broad definition of CSOs, it is estimated that there are over 6,200 such organizations, excluding parent associations, which are not counted in the total number of primary and secondary school pupils. The majority of these organizations are small, with few members, and are primarily focused on local-level action, managing limited financial resources. When adopting a more specific definition that includes only organizations with a purely public benefit purpose (such as civil non-profit corporations, foundations, and associations), the THALES II program (University of Peloponnese) identifies 750 active Greek and international organizations across the country. The number of organizations that are defined as NGOs is even smaller. The number of organisations is also low in the registers kept by public services.

Legal and political Environment

Summary of national legislation and regulatory environment

As mentioned above, the national legislation regulating CSOs in Greece is enshrined in Law 4873/2021. One of the key findings of this research has highlighted that, alongside the limits upon CSOs imposed - amongst others - by this law (discussed in detail below), though Greece's post-dictatorship development since 1974 has seen significant progress in democratization, civil rights, and modernization, these advancements have not created conditions conducive to weakening state control and fostering a stronger civil society ([Huliaras 2015](#)). Though there are many informal, less visible aspects of civil society—such as loosely organized groups and spontaneous networks of collective actors without formal legal status—the situation at the formal level is quite different, shaped by specific national characteristics. Compared to many Western European countries, Greece has a relatively underdeveloped tradition of civil society for several interrelated reasons. The reasons for this fall beyond the scope of this research. Yes, as [Makrides \(2022\)](#) explains, this is not the result of the rise of illiberal or authoritarian regimes, but it is rather due to structural factors within Greek society. For example, Greece has low levels of associational membership, volunteering, and social trust—key indicators of a robust civil society. Additionally, the country's nonprofit sector is comparatively limited, with a less institutionalized landscape for civil society groups, including NGOs, which are often categorized broadly as CSOs. A brief analysis of the social perceptions of civil society, as one of the several possible explanations of the latter's underdeveloped nature, are discussed in the relevant section.

It is important to mention that, in spite of the overall weakness of the Greek civic sector, there has been a rise in grassroots, free, and informal solidarity initiatives that exist outside of neoliberal frameworks, aiming to reshape social life ([Rozakou 2016](#)). These initiatives, as noticed by [Makrides](#), reveal an unexpected potential for civil society in Greece. Indeed, within the last two-three decades there is an increase in civic engagement initiatives and activities. However, this increase does not reflect significant changes in social norms, but is linked to European Union funding for NGOs and to different mobilization tactics of political parties of the left. The impact of the economic crisis on organized civil society in Greece is mixed: new initiatives are born but older ones are undermined – due to a change of priorities and a reduction of state support ([Huliaras 2014](#)).

More recently, Greece saw a change of government in 2019, with a left-led administration replaced by a centre-right party. In 2023 both national and regional/municipal elections were held in a span of five months.

In light of the recent developments, commentators describe the situation of civil society to be one 'under attack'¹.

Indicatively, in terms of national legislation, and based on the [Civicus Lens 2023 report](#):

In February 2020, Greece changed its law on the registration of CSOs that work on migration, asylum and social integration. Law 4664/2020 created a registry containing information not only about CSOs but also their members, employees and associates. The government declared that this would control the activities' of CSOs helping asylum seekers, accusing them of operating in a 'faulty and parasitic manner'.

---

¹ <https://lens.civicus.org/greece-humanitarian-action-under-attack/>

A further law change in May 2020 added additional details on the legal requirements for the registration of CSOs and emphasised that only registered CSOs could undertake asylum, migration and social integration activities. In September that year, the government introduced even stricter and more intrusive registration requirements. Council of Europe experts concluded that the changes could lead to ‘a worrying humanitarian situation’ and recommended substantial revisions to bring new laws into line with European standards.

The changes mean CSOs working on migration, asylum and social integration must register with the Ministry of Migration and Asylum, which has complete discretion to accept or reject applications and doesn’t need to explain its decisions. There’s a long list of registration requirements and obligation to register extends to staff, members and volunteers of CSOs. If the Ministry of Migration and Asylum assesses one person to be noncompliant, both they and their CSO can be prevented from registering. Based on the law, unregistered CSOs are not authorised to operate.

According to the same report, deliberately opaque registration processes are used as a political tool to punish some and reward others. This became clear as soon as October 2020, when a former political group affiliated with the ruling party (New Democracy) legally reorganised as a CSO working in the field of asylum and was quickly registered and awarded a large grant to build housing for refugees.

In comparison, [Refugee Support Aegean](#), a well-known rights-based CSO that takes legal action to support refugees, had to wait a year and a half to learn its registration application had been rejected. The reason provided was that it was unlawful to support people facing deportation. Following an intervention by the Greek Ombudsman’s office, its application was only approved in May 2022.

In September 2021, a new Deportations and Returns Law imposed financial and criminal sanctions on CSOs involved in search-and-rescue operations at sea conducted without permission of the Hellenic Coast Guard. International CSOs are only allowed to participate in search-and-rescue operations if they and their members, associates and employees are registered with Greek authorities, and only when Coast Guard action isn’t possible. Violations could entail fines of up to €6,000 (approx. US\$7,100) for organisations and €1,000 (approx. US\$1,200) for individuals, who could also be prosecuted and sentenced to a year in prison, with longer sentences if found responsible for an accident. Repeat violations could bring higher fines and cancellation of registration.

New laws have provided legal cover for tactics being used to criminalise solidarity. The government falsely accuses activists of serious crimes that carry long prison terms, subjects them to long criminal procedures and detains them, while harassing their organisations with all the recently introduced regulatory burdens.

Criminalisation is accompanied by acts of intimidation, threats and physical attacks by right-wing groups, along with media smear campaigns instigated by politicians and police that involve the leaking of activists’ personal information. Further attacks can be expected ahead of the May elections as the ruling party attempts to strengthen its faltering poll lead.

According to the 2024 Civic Space Report², following pressure, the Ministry of Migration and Asylum in Greece privately communicated to CSOs that the registration requirements for CSOs and individuals working on migration-related issues would be reviewed and amended, but no such actions have been taken to date.

---

² https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

All the above restrictions are reflected in the overall ratings of the country.

For instance, in the 2023 Rule of Law Index the country ranks 29th out of 31 countries in the EU, European Free Trade Association and North America³. Greece also had the lowest score for press freedom in 2023 in the EU according to the Reporters without Borders (RSF) Index⁴. The European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs (LIBE Committee) mission concluded that the rule of law situation in Greece is on the edge as it faces very serious threats⁵, following a visit to Greece in March during which officials refused to meet the delegation⁶.

For more than 18 months, investigations regarding use of surveillance spyware by Greek authorities against at least 40 targets, including journalists (known as the 'PredatorGate' scandal) have been slow and obstructed. This raises concerns about the functioning of the justice system and the independence of independent authorities involved in the investigations. Furthermore, the Governor of the National Transparency Authority (NAT), who investigated the wiretapping case in 2022 and found no breaches of Greek or EU legislation, resigned in July 2022. No new Governor has been selected to date, disregarding legislation that governs the watchdog. As raised in the previous submission of the Civicus Monitor, NAT's competency and independence have been questioned on several occasions including in 2022 when it investigated pushbacks of migrants and refugees and found no misconduct.

Analysis of protection measures for civil society organisations

A review of the national and international reports on the state of civil society in the country demonstrates the ways in which protection measures implemented for CSOs serve to in fact limit their potential, freedom of expression and assembly, including their funding capacity.

In the first place, the introduction of Law 4703/2020, which regulates public outdoor assemblies, along with the new National Plan for the Management of Public Outdoor Assemblies in January 2021, seem to have had a negative impact on the right to peaceful assembly. These measures grant authorities discretionary power to disperse or ban assemblies, potentially using police force. This is especially troubling given the lack of investigation into numerous cases of excessive force and arbitrary actions by the police ([European Civic Forum 2022](#)).

According to the latest report of the [Civicus monitor](#), Greece has been downgraded from "narrowed" to "obstructed". This change was outlined in the *People Power Under Attack 2022* report, which cites several key factors contributing to the downgrade: repeated targeting of civil society and activists working with refugees and asylum seekers, excessive responses to protests, and ongoing legal harassment and surveillance of journalists. These developments have led to growing concerns about the erosion of civic freedoms in Greece.

---

³ <https://govwatch.gr/en/reports/world-justice-project-rule-of-law-index-2023/#:%7E:text=This%20year%20alone%2C%20the%20rule,incluing%20Greece>

⁴ <https://rsf.org/en/country/greece>

⁵ <https://www.euractiv.com/section/politics/news/eu-parliament-mission-rule-of-law-in-greece-faces-very-serious-threats/>

⁶ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/745609/IPOL_STU\(2023\)745609_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/745609/IPOL_STU(2023)745609_EN.pdf)

Drawing partly on the above, three overarching barriers to the protection and functioning of civic space and civil society have been reported in Greece⁷:

- Criminalisation of solidarity against those working with refugees and asylum seekers remains a concern.
- Strict registration rules and the existence of multiple registries for CSOs continues to hinder their work.
- Surveillance and arbitrary lawsuits against independent journalists a major concern as press freedom is ranked worst in the EU.

The [Civicus monitor](#) report explains that the Greek government has continued its crackdown on civil society organizations and activists advocating for the rights of refugees and asylum seekers. For instance, in December 2022, activist Panayote Dimitras was accused of "setting up a criminal organisation" to facilitate the illegal entry of third-country nationals into Greece, which resulted in a travel ban and a prohibition on his involvement with the Greek Helsinki Monitor, the organization he helped lead.

Moreover, the Ministry of Migration and Asylum has failed to amend the 2020 law on NGO registration, which governs organizations working with refugees and migrants, leaving it out of alignment with international human rights standards. A 2021 law has further criminalized rescue operations, particularly those at sea, forcing many civil society organizations to cease operations due to fear of prosecution.

Strict requirements for CSOs working on migration remain

While no new laws were passed on freedom of association in 2022, a Joint Ministerial Decision, which in 2020 introduced strict requirements for the operation of CSOs working on migration in Greece is still in place. The law, according to the civic space reports consulted, makes it difficult for these organisations to register, consequently hindering their operations. Various domestic and international bodies, including the European Commission, have raised concerns about the compatibility of the legislation with the country's legal obligations, nevertheless, Greece insists on implementing it.

Greece, meanwhile, has put hostility towards migrants and refugees – and the civil society that works to help them – at the centre of its politics. It has put humanitarian workers on trial on serious charges, including espionage, people smuggling, membership of criminal organisations, fraud and money laundering – crimes that can bring jail sentences of up to 25 years. Many have been held in pretrial detention and others have been slapped with travel bans. The state has also put activists under surveillance. The government has criminalised operations to rescue migrants at sea, forcing several organisations to end their efforts.

Greece has also been accused of illegal pushbacks. These restrictions on the rights of civil society working to help migrants and refugees were a key reason Greece's civic space rating was downgraded from narrowed to obstructed by the CIVICUS Monitor in March 2023. The challenge for civil society is that these actions bring governments a level of public support, which is why parties offer anti-migrant rhetoric ahead of elections.

Restrictive peaceful assembly law

---

⁷ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

New concerning legislation that regulates public outdoor assemblies was introduced in January 2021. The law (4703/2020), among other issues, gives authorities the discretionary power to disperse or prohibit assemblies. In July 2022, the mayor of Athens requested from the Ministers of Interior and Citizens Protection the right to license -and therefore limit- assemblies in the country's capital⁸.

Freedom of association

Since 2020 a series of legislative measures have hampered the exercise of freedom of association in Greece, especially for CSOs and individuals working on migration-related issues. According to the Civic Space Report⁹, National, European, and international human rights bodies have raised concerns about the Registries of the Ministry of Migration and Asylum. NGOs have either been able to register after the competent authorities have intervened or have been refused registration altogether, forcing them to cease their activities.

Following pressure, in 2023 the Ministry of Migration and Asylum unofficially communicated that the registration requirements would be reviewed and amended, but no such actions have been taken to date. Public information regarding how many CSOs were accepted or rejected in 2023 is not available and the selection criteria remains unclear. According to the EU Commission's 2023 Rule of Law report, there are nine registries in the country and their parallel existence remains an issue. In October, the Ministry of Interior launched two more digital databases, a Public Database and a Special Registry that will collect information about CSOs, their operations and the state funding they receive (Joint Ministerial Decision 6216/2023). While the registries are important to ensure transparency and NGO regulations, over 300 NGOs expressed concerns about the legislation when it was proposed in 2021, in particular over the databases which introduce many registration requirements. This could weaken and hinder CSOs' work and create bureaucratic burdens for smaller organisations.

Furthermore, the same Civic Space Report¹⁰ notes that the databases do not replace other registries and organisations registered in one of the other mentioned registries will not be automatically registered in the new one. CSOs will have to follow all registration procedures and resubmit an electronic application every year to remain registered, which is necessary to access national funding. In private communication, the Ministry of Civil Protection and Climate Crisis mentioned that it is in the process of creating its own registry which will increase the number of registries in the country and the administrative burden for CSOs.

Funding for civil society

According to the [2022 European Civic Forum response](#) to the European commission Stakeholder consultation on the rule of law in the EU, following the new legislation that introduced strict requirements for the registration of NGOs, NGOs unable to register will not be able to access government funding. Funds from the 2021-2027 Multiannual Financial Framework and the new EU Recovery and Resilience Facility, which could have supported the sector during the pandemic's challenging times, were not allocated for such purposes. The country's National Recovery and Resilience Plan (NRRP) does not include civil society as a beneficiary, while the government has yet to

---

⁸ https://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/SOCS/2024/state-of-civil-society-report-2024_en.pdf

⁹ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

¹⁰ *ibid*

take adequate measures to include CSOs in the planning, monitoring and implementation of EU Funds, as per the EC's guidelines.

Funding challenges remain exacerbated for CSOs working with marginalised and excluded groups. For example, in Greece, the government has delayed the continuation of some CSO work programmes and the renewals of contracts and payments, which resulted in Metadrasi, an organisation providing interpretation services for migrants and refugees, reducing its interpretation services by 80 per cent¹¹.

Limited measures were taken to include CSOs in the planning, monitoring and implementation of funds, especially of EU funds, disregarding the European Commission's guidelines. As a result, access to state funding opportunities is limited and information is fragmented. Delays in the continuation of programmes, in the renewals of contracts and the payment from the government's side is common, leaving organisations and people in need in limbo for months.

Public discourse and societal challenges

Trends in public discourse and societal attitudes on CSOs

As mentioned above, Greece has an overall underdeveloped civil society. Several factors have been proposed to explain why this is the case ([Huliaras 2020](#)). One key reason is the dominance and influence of political parties, which maintain organized representations in labor and student unions, while many NGOs rely heavily on state or ministry funding (often supplemented by EU funds). Additionally, there is a long-standing tradition of a narrow, communitarian sense of trust—often confined to extended family members—without much emphasis on the common good, non-family members, the welfare state, or civil society as a whole. This situation is further rooted in the legacy of clientelism and patronage dating back to the long period of Ottoman rule (1453–1830). Social attitudes and concepts of the self, shaped by religious and cultural factors, have also played a role. For example, the dominant Orthodox Christian tradition, with its mystical, otherworldly focus and weak emphasis on individuality, is thought to have influenced societal attitudes towards civil society ([Marangudakis, Rontos, and Xenitidou 2013](#)).

Yet, the overall public distrust towards civil society appears to have changed to an important degree. For instance, according to the European Social Survey, in 2008 and to the question “can we trust or should we be cautious of other people” 59.8% of Greeks responded that “we should be cautious” (in comparison to a 38.8% average in Europe). Similar responses were also obtained to the question “Do you believe that most people would try to take advantage of you if they had the opportunity or would they be fair to you” where 62.1% of the respondents answered that most people would try to take advantage of them (in comparison to 28.4% in Europe). Finally, in the question “Do you believe that people often help each other or they care mostly about themselves”, 58.3% of the respondents answered that “people care more about themselves” (in comparison to 31.3% in Europe).

More recently, drawing on the 2024 survey conducted by Dianeosis¹², though public benefit foundations and Civil Society NGOs - with a wide range of activities - play a vital role in the effort to improve the living conditions of citizens and specialised communities in greatest need, the degree of

---

¹¹ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

¹² <https://www.dianeosis.org/2024/11/koinonia-twn-politwn-kai-filanthropia-2024/>

awareness regarding their actions is recorded at low levels, with a minority of the public (38.1% vs. 36.1% in 2018) stating that they have sufficient knowledge about the work of public benefit institutions (i.e. they are very and fairly aware of their activities). The same survey found that, regardless of the degree of familiarity with their actions, 2 out of 3 Greeks (68.7%) have a positive evaluation of charitable foundations. For those who know about the latter's actions, the percentage of positive evaluation increases to 82.7%, and for those who trust their actions, to 84.5%.

Examples of smearing campaigns and digital threats

The following two developments are indicative of the challenges posed to civil society:

Criminalisation and trial proceedings by Greek authorities against CSOs working in solidarity with refugees and asylum seekers:

In January 2023, a trial began for activists Sarah Mardini, Seán Binder, Nassos Karakitsos, and 21 other aid workers who had been involved in search-and-rescue efforts on the Greek island of Lesbos in 2018. They face charges of espionage and forgery. However, after the trial began, the Greek appeals court annulled the summons for foreign defendants, citing issues with translation and lack of clarity in the espionage charges. Despite this, the Prosecutor of the Supreme Court filed an annulment application against the court's decision. Further investigations into Mardini and other humanitarian workers are ongoing, with potential sentences of up to 20 years.

"Criminalisation of solidarity is a serious concern in Greece and increasingly throughout the EU. EU institutions should use all available rule-of-law mechanisms to ensure that Greek authorities stop targeting civil society and activists defending refugee rights," said Aarti Narsee, Policy and Advocacy Officer at the European Civic Forum.

Challenges to media freedom:

The CIVICUS Monitor and the European Civic Forum (ECF) express concern about the escalating targeting of journalists. This includes surveillance, the use of Strategic Litigation against Public Participation (SLAPPs), and restrictive laws that undermine media freedom.

Under the pretext of national security, the National Intelligence Service (EYP) has systematically ordered surveillance against investigative journalists, people working with refugees and others increasingly in recent years and especially after a law on the confidentiality of communications was amended in 2021. At least 33 people, including Greek journalist Thanasis Koukakis and several others, including opposition politicians were targeted with illegal spyware Predator on their devices. Investigative journalist Tasos Teloglou who covered the ongoing spyware scandal was placed under surveillance by Greek secret services for "unspecified national security reasons". The government and most recently the chief prosecutor tried to block efforts to investigate surveillance carried out by the Greek secret services by the Hellenic Authority for Communication Security and Privacy (ADAE), an independent body.

In December 2022, the parliament passed a new controversial regulation which creates a special committee to monitor compliance of online media to journalistic ethics, and gives it power to exclude online media from government financial support and state advertisements, for as long as two years. Press freedom groups have raised concerns that the law may be misused to exclude critical media from receiving state advertising revenue.

In its 2023 Rule of Law report on Greece, the European Commission recommended that the government take forward the process of adopting non-legislative safeguards and start the legislative

process to protect journalists. No progress has been made in this regard as attacks, weak legal protection, surveillance, abusive strategic lawsuits against journalists and civic actors and government interference in the media landscape continued. While an investigation for the use of Pegasus spyware against journalists, activists and opposition politicians has been initiated by the National Intelligence Service (EYP), progress has been slow, and no charges have been brought. Instead, the government hindered investigations.

According to Human Rights Watch (*Greek Surveillance Lawsuit Aims to Silence Journalism – Reform Needed to Tackle Threat to Media Freedom*), by Eva Cossé, on December 5, a court in Athens will hear a defamation lawsuit against journalists who exposed state surveillance by Greek authorities. The case, brought by Grigoris Dimitriadis, nephew of Greek Prime Minister Kyriakos Mitsotakis, fits into the category of cases referred to as “strategic lawsuits against public participation” (SLAPPs), whose primary purpose is to deter critical reporting.

Dimitriadis filed the lawsuit against the newspaper *Efimerida ton Syntakton* (Editor’s Journal, *EfSyn*), three of its executives, and journalists Nikolas Leontopoulos, Thodoris Chondrogiannos, and Christoforos Kasdaglis from investigative outlet *Reporters United*. He had previously brought a lawsuit against *EfSyn*, *Reporters United*, and Leontopoulos and Chondrogiannos, as well as journalist Thanasis Koukakis. The court dismissed that case in October, citing the public interest value and veracity of the journalists’ reporting.

Both cases stem from the journalists’ investigations into the “Predatorgate” surveillance scandal involving the use of spyware to hack the devices of political figures, prominent businesspeople, and journalists, allegedly by Greek intelligence services and on direct orders from the prime minister’s office. In the fallout from the scandal, Dimitriadis resigned as general secretary in the prime minister’s office and from his role overseeing the National Intelligence Service (*Ethnikí Ypiresía Pliroforión, EYP*). Now, despite the earlier case’s dismissal, Dimitriadis is back in court seeking €3.3 million in damages and the removal of articles implicating him in the surveillance scheme.

Dimitriadis’ legal actions against those who uncovered the scandal come amidst growing concerns around impunity in Greece for those responsible for illegal surveillance of citizens. Last July, the Supreme Court prosecutor cleared all Greek state agencies and officials of responsibility for the use of Predator spyware, despite documented evidence of their involvement, including findings from a European Parliament investigation. This raises serious concerns that Greek authorities prioritize protecting those in power over accountability.

According to HRW, Dimitriadis’ cases highlight the urgent need for the Greek government to take concrete steps to protect journalists from legal intimidation, including by enacting robust anti-SLAPP legislation. Such legislation has been agreed on at the EU level in November 2023. The government should also ensure transparency and accountability regarding the surveillance scandals.

Participatory Consultations

Direct experiences and perceptions of CSO professionals and activists

Question for interviews:

1. Can you describe the current legal and political environment affecting CSOs in your country?
2. Have you encountered specific incidents of threats or attacks against your organization?
Please describe.
3. What are the main challenges your organization faces in sustaining civic space?
4. What strategies and practices have been effective in overcoming these challenges?
5. How does the state and the national legal framework influence your organization's activities and operations?

Questions for Focus Groups:

1. Can you share a personal experience where you faced a significant challenge while working in the civic space?
2. How safe and empowered do you feel in your civic activities?
3. What types of legal and financial support have you received, and how effective have they been?
4. Have you ever felt that your freedom of expression has been compromised? How did you deal with it?
5. What digital tools do you use for your activism, and what challenges have you faced?

Key findings from interviews and focus groups

Breakdown of respondents' profile (number of respondents by age group, gender identity, role/profession, field of work)

Respondent	Age group	Gender identity	Role	Field of work
No1	50-60	Male	Founder and director of an NGO	Human rights
No2	30-45	Female	In charge of child protection	Child protection
No3	30-45	Female	Trainer, Management and Development	Gender Equality
No4	30-45	Female	Project Management	Youth association that strives for universal human values, peace, progress, prosperity and environmental protection.
No5	30-45	Female	Project Management	Youth protection and gender equality
No6	30-45	Male	Founder, Project Manager and Development	Monitoring Parliament and Enhancing Democracy
No7	30-45	Female	Project Manager/Researcher	Human Rights
No8	40-55	Male	Project Manager	Child Protection
No9	25-35	Male	First-line worker	Crisis management and social support
No10	35-50	Male	Project Management and Development	Gender Equality
No11	35-50	Female	Project Management/Advisor	Child Protection
No12	50-65	Male	Social Worker	Child and Refugee Protection
No13	25-35	Female	Project Manager/Researcher	Youth and Racism
No14	25-35	Male	Project Manager/Researcher	Youth and Racism
No15	25-35	Male	Project Manager/Researcher	Refugee Protection

The social context in which the respondents work

Each of the respondents is active in several different fields, each of which has been facing significant, unique challenges over the last decades.

Aspects in which the narrowing of civic space is most pronounced

The narrowing of civic space in Greece is more pronounced in specific areas, which seem to be touching upon controversial and divisive issues. As such, and drawing on the testimonies of the actors consulted, the professionals and activists that face the greatest challenges are those involved with broadly three issues:

- (i) refugee protection;
- (ii) gender equality-related issues and
- (iii) the monitoring of democratic procedures.

The civic actors involved in these have experienced a narrowing of their space and limiting of their impact through:

- actual state intervention to attack their work and reputation (SLAPPs),
- overall expression of state suspicion and hesitance to engage with civil society more broadly;
- civil/societal reactions (in the form of hate speech, demonstrations, attacks, etc), primarily stemming from the extreme right of the political spectrum.

Extent of the legal and judicial sphere impact on the respondents' activities

The views of the respondents were different around the question of the impact of the legal sphere on their activities, based on the extent to which the latter have initiated actual legal proceedings against them. As mentioned above, it seems that the activists and professionals whose work has been most significantly hampered by the legal sphere are those who are active in refugee rights, and who have reported and exposed certain practices of the Greek state that violate international law and human rights (most notably, pushbacks, as well as the shipwrecks carrying migrants/refugees within the Greek sea borders).

The civil society actors active in other fields have not faced actual attacks by the judicial system. Instead, they have chosen to take certain cases, themselves, before national and international courts, around a number of issues (slander, freedom of expression, GDPR and child protection, etc).

Finally, it is important to mention that none of the respondents or their organisations receive legal support. In most cases, they rely on lawyers who either work in their organisation or friends/acquaintances who are willing (often pro bono) to help carry out legal work and represent them (either in national or international courts, such as the European Court of Human Rights).

Ways that respondents are affected by governmental or local policies and how do these affect society

The governmental policies, legislation and state attitudes more broadly that seem to hinder the activities of civil society organisations can be narrowed down to

- confusing legislation around the rules underlying their financial and legal status
- bureaucratic obstacles
- lack of a coherent national action plan and definitions of the role and purpose of civil society organisations
- lack of funding, and in general a consistent challenge of finding sources of funding (either private or public).
- suspicion expressed both by state actors and the public around the objectives and status of CSOs in the country.

Conclusions and recommendations

Summary of key findings

The space in which civil society operates in Greece remains challenging. The European Commission has expressed concerns regarding the situation of civil society in last year's Rule of Law report. Both verbal and physical attacks against CSOs and human rights defenders, especially those working on migration, have continued in recent years. While in 2023 no new major cases have been reported, similar attacks are likely to occur in the future, as the authorities' hostile rhetoric against CSOs and migrants has not stopped. All this is taking place, however, in a context where the number of CSOs seems to be increasing, especially as the public's attitudes towards them seems to have also become more trusting and aware of their contribution and efforts.

Recommendations for improving civic space and protecting CSOs

Some recommendations according to the participatory consultations include:

- To organise a much better socio-economic framework, in which civil society organisations can co-exist much more harmoniously and in much more transparent ways.
- To have dialogue between NGOs, the state, and the rest of society.
- To work further in terms of definitions.
- (NGOs) to have more impact and open up their membership base.
- To do some things in a simpler way, such as referring to bureaucratic procedures.

Annexes

Signed consent forms from participants

For GDPR compliance, consent forms are not part of this report. These documents are securely stored in KMOP's files and can be made available upon request if needed.

Έκθεση για την Ελλάδα

Πίνακας Περιεχομένων

Σύνοψη	3
Εισαγωγή	4
Επισκόπηση των στόχων και του πεδίου εφαρμογής της έκθεσης.....	4
Περιγραφή του χώρου των πολιτών στη χώρα	4
Νομικό και πολιτικό περιβάλλον	5
Περίληψη της εθνικής νομοθεσίας και του ρυθμιστικού περιβάλλοντος....	5
Ανάλυση των μέτρων προστασίας για τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών	8
Δημόσιος διάλογος και κοινωνικές προκλήσεις	11
Τάσεις στον δημόσιο διάλογο και κοινωνικές στάσεις για τις ΟΚΠ.....	11
Παραδείγματα εκστρατειών δυσφήμισης και ψηφιακών απειλών	12
Συμμετοχικές διαβουλεύσεις	15
Άμεσες εμπειρίες και αντιλήψεις επαγγελματιών και ακτιβιστών των ΟΚΠ	15
<i>Ερώτηση για συνεντεύξεις: .....</i>	<i>15</i>
<i>Ερωτήσεις για ομάδες εστίασης: .....</i>	<i>15</i>
Βασικά ευρήματα από συνεντεύξεις και ομάδες εστίασης	16
Συμπεράσματα και συστάσεις	19
Περίληψη των βασικών ευρημάτων	19
Συστάσεις για τη βελτίωση του πολιτικού χώρου και την προστασία των ΟΚΠ	19
Παραρτήματα	20

Σύνοψη

Εστίαση της έρευνας γραφείου: Στο πλαίσιο του Πακέτου Εργασίας 2 του έργου CivicChampions αναπτύχθηκε μια νέα ερευνητική πρωτοβουλία. Η έρευνα αποτελείται από δύο κύριες συνιστώσες: έρευνα γραφείου και έρευνα πεδίου, και έχει δρομολογηθεί για να παράσχει μια εις βάθος ανάλυση του περιβάλλοντος και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (ΟΚΠ) στη Νότια Ευρώπη, με έμφαση στην Ιταλία, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Κύπρο. Ο συνδυασμός αυτών των δύο ερευνητικών προσεγγίσεων θα προσφέρει μια ολιστική κατανόηση των παραγόντων που διαμορφώνουν τον χώρο των πολιτών στην περιοχή.

- **Νομοθεσία και πολιτικός χώρος:** Η έρευνα αυτή θα επανεξετάσει την εθνική νομοθεσία και το ρυθμιστικό περιβάλλον στις χώρες εταίρους, αναλύοντας την κατάσταση του πολιτικού χώρου και την ικανότητα των ΟΚΠ να λειτουργούν ελεύθερα εντός του νομικού τους πλαισίου.
- **Τάσεις και προκλήσεις:** Μέσα από την ανάλυση των περιπτωσιολογικών μελετών, η έρευνα γραφείου θα διερευνήσει τις τρέχουσες τάσεις και προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ΟΚΠ, παρέχοντας πληροφορίες για το εξελισσόμενο τοπίο στο οποίο λειτουργούν οι οργανώσεις αυτές.
- **Εμπόδια και απειλές:** Η έρευνα θα εντοπίσει τα βασικά εμπόδια για την προστασία και τη λειτουργία της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικοπολιτισμικών, οικονομικών, πολιτικών, νομικών και ψηφιακών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι ΟΚΠ στις χώρες αυτές.

Έμφαση στην έρευνα πεδίου:

Εκτός από την έρευνα γραφείου, η έρευνα πεδίου θα παράσχει βασικές ποιοτικές πληροφορίες:

- **Συνεντεύξεις:** Κάθε εταίρος θα διεξάγει πέντε συνεντεύξεις με επαγγελματίες που εργάζονται σε ΟΚΠ (π.χ. διαχειριστές έργων, εκπαιδευτές, κοινωνικοί λειτουργοί) για να κατανοήσει την ικανότητά τους να υποστηρίξουν τον χώρο των πολιτών σε σχέση με την κρατική επιρροή.
- **Συζητήσεις σε ομάδες εστίασης:** (π.χ. περιβάλλον, χειραφέτηση των γυναικών, θέματα LGBTIQ+) για να αποκομίσουν τις απόψεις τους σχετικά με τον εθνικό χώρο των πολιτών, συμπεριλαμβανομένης της ύπαρξης χώρων χωρίς αποκλεισμούς και ασφαλών χώρων για συζήτηση, της ελευθερίας της έκφρασης, της νομικής και οικονομικής υποστήριξης και της ικανότητάς τους να υποστηρίξουν τον χώρο των πολιτών.

Αυτή η συνδυασμένη έρευνα γραφείου και πεδίου θα συμβάλει σημαντικά στους γενικούς στόχους του έργου, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη βάση για τεκμηριωμένη δράση για τη στήριξη και την ενίσχυση των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών στη Νότια Ευρώπη. Τα ευρήματα θα βοηθήσουν στην αντιμετώπιση των βασικών εμποδίων και προκλήσεων στο νομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν οι οργανώσεις αυτές. Τα αποτελέσματα θα οδηγήσουν στην εκπόνηση τεσσάρων ειδικών εκθέσεων ανά χώρα, μιας συγκριτικής έκθεσης και θα καθοδηγήσουν νέες στρατηγικές στις μεταγενέστερες φάσεις του έργου, ώστε να εξασφαλιστούν αποτελεσματικές απαντήσεις για την προώθηση και την προστασία της κοινωνίας των πολιτών στην Ιταλία, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Κύπρο.

Εισαγωγή

Επισκόπηση των στόχων και του πεδίου εφαρμογής της έκθεσης

Η έρευνα γραφείου βασίζεται σε εθνικές (νόμοι, εκθέσεις) και διεθνείς πηγές (έρευνα, πολιτική, συνηγορία) για να προσφέρει μια επισκόπηση του νομικού, πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος σε σχέση με τη δομή και τη λειτουργία των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών (ΟΚΠ) και της τρέχουσας κατάστασης του χώρου των πολιτών ευρύτερα στο ελληνικό πλαίσιο. Ως εκ τούτου, εξετάζει τα πρόσφατα νομοθετικά μέτρα που έχουν ληφθεί για την προώθηση και την προστασία του ελληνικού χώρου των πολιτών, ενώ παράλληλα ρίχνει φως στα βασικά οικονομικά, νομικά και πολιτικά εμπόδια που επιβάλλονται στις προσπάθειες και τους στόχους της κοινωνίας των πολιτών. Στη συνέχεια, οι συμμετοχικές διαβουλεύσεις παρέχουν άμεσες εμπειρίες και αντιλήψεις επαγγελματιών και ακτιβιστών των ΟΚΠ που εργάζονται στην Ελλάδα.

Περιγραφή του χώρου των πολιτών στη χώρα

Στο ελληνικό νομικό πλαίσιο δεν υπάρχει ξεχωριστός ορισμός του "χώρου των πολιτών". Ουσιαστικά, ενώ η ΕΕ αναγνωρίζει τον δομικό και συστατικό ρόλο των ΟΚΠ, την ορθή διακυβέρνηση και το νομοθετικό της έργο, σε εθνικό επίπεδο στη χώρα μας ο ειδικός ρόλος του χώρου των πολιτών δεν έχει κατοχυρωθεί νομοθετικά με ανάλογο τρόπο, παρά τις σχετικές συλλογικές πρωτοβουλίες των οργανώσεων - με κυριότερη ίσως την προσπάθεια να συμπεριληφθεί σχετική αναφορά στο Σύνταγμα (προηγούμενες προσπάθειες το 2001 και το 2008). Όπως παρατηρεί το Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνία των Πολιτών 2024 που δημοσίευσε το Ίδρυμα Μποδοσάκη, έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος σε νομοθετικό επίπεδο με το νόμο 4873/2021, ο οποίος καθορίζει καθοριστικά τις μορφές της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών και τις εκφάνσεις της.

Ο κύριος στόχος του νόμου 4873/2021 είναι η δημιουργία ενός ενιαίου πλαισίου για τη ρύθμιση των ΟΚΠ, αντικαθιστώντας το προηγούμενο νομοθετικό πλαίσιο, στο οποίο η ρύθμιση των δραστηριοτήτων του πολιτικού χώρου πραγματοποιείται από ένα πλήθος διάσπαρτων νόμων, μητρώων και υπηρεσιών διαφόρων υπουργείων.

Σύμφωνα με το άρθρο 4, του νόμου 4873 του 2021, οι ΟΚΠ είναι εθελοντικές οργανώσεις προσώπων που ιδρύονται και λειτουργούν στην Ελλάδα ως σωματείο ή αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες, με κοινωφελή σκοπό, ανεξάρτητες από κράτη ή κυβερνήσεις, την τοπική αυτοδιοίκηση, δημόσιους οργανισμούς δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, εμπορικές, συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις και ενώσεις, πολιτικές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα. Η ανεξαρτησία αυτή προσδιορίζεται από τη μη συμμετοχή οποιουδήποτε νομικού προσώπου που ανήκει στο δημόσιο τομέα, όπως ορίζεται στην παράγραφο α) στοιχείο α). 1 του άρθρου 14 του ν. 4270/2014 (Α' 143), με εξαίρεση τα νομικά πρόσωπα της υποπαρ. 3 της παρ. 1 του άρθρου 68 του ν. 4235/2014 (Α' 32), ως προς τη σύνθεση των οργάνων διοίκησης και των γενικών συνελεύσεών τους.

Ο ακριβής αριθμός των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών (ΟΚΠ) που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα δεν έχει προσδιοριστεί με ακρίβεια. Ωστόσο, σύμφωνα με το [Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης του Μποδοσάκη](#), και χρησιμοποιώντας έναν ευρύ ορισμό των ΟΚΠ, εκτιμάται ότι υπάρχουν πάνω από 6.200 τέτοιες οργανώσεις, εξαιρουμένων των συλλόγων γονέων, οι οποίοι δεν υπολογίζονται στο συνολικό αριθμό των μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η πλειονότητα

αυτών των οργανώσεων είναι μικρές, με λίγα μέλη και επικεντρώνονται κυρίως σε δράσεις σε τοπικό επίπεδο, διαχειριζόμενες περιορισμένους οικονομικούς πόρους. Όταν υιοθετείται ένας πιο συγκεκριμένος ορισμός που περιλαμβάνει μόνο οργανώσεις με αμιγώς κοινωφελή σκοπό (όπως αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες, ιδρύματα και ενώσεις), το πρόγραμμα THALES II (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) εντοπίζει 750 ενεργές ελληνικές και διεθνείς οργανώσεις σε όλη τη χώρα. Ο αριθμός των οργανώσεων που ορίζονται ως ΜΚΟ είναι ακόμη μικρότερος. Ο αριθμός των οργανώσεων είναι επίσης χαμηλός στα μητρώα που τηρούν οι δημόσιες υπηρεσίες.

Νομικό και πολιτικό περιβάλλον

Περίληψη της εθνικής νομοθεσίας και του ρυθμιστικού περιβάλλοντος

Όπως προαναφέρθηκε, η εθνική νομοθεσία που διέπει τις ΟΚΠ στην Ελλάδα κατοχυρώνεται στο νόμο 4873/2021. Ένα από τα βασικά ευρήματα αυτής της έρευνας έχει τονίσει ότι, παράλληλα με τους περιορισμούς που επιβάλλονται στις ΟΚΠ -μεταξύ άλλων- από τον εν λόγω νόμο (που αναλύεται λεπτομερώς παρακάτω), αν και η μεταδικτατορική ανάπτυξη της Ελλάδας από το 1974 και μετά έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο στον εκδημοκρατισμό, τα δικαιώματα των πολιτών και τον εκσυγχρονισμό, οι εξελίξεις αυτές δεν έχουν δημιουργήσει συνθήκες που να ευνοούν την αποδυνάμωση του κρατικού ελέγχου και την προώθηση μιας ισχυρότερης κοινωνίας των πολιτών ([Huliaras 2015](#)). Αν και υπάρχουν πολλές άτυπες, λιγότερο ορατές πτυχές της κοινωνίας των πολιτών -όπως οι χαλαρά οργανωμένες ομάδες και τα αυθόρμητα δίκτυα συλλογικών φορέων χωρίς επίσημο νομικό καθεστώς- η κατάσταση σε επίσημο επίπεδο είναι αρκετά διαφορετική, διαμορφωμένη από συγκεκριμένα εθνικά χαρακτηριστικά. Σε σύγκριση με πολλές δυτικοευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα έχει μια σχετικά υπανάπτυκτη παράδοση της κοινωνίας των πολιτών για διάφορους αλληλένδετους λόγους. Οι λόγοι αυτοί ξεφεύγουν από το πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Ναι, όπως εξηγεί ο [Μακρίδης](#) (2022), αυτό δεν είναι αποτέλεσμα της ανόδου ανελεύθερων ή αυταρχικών καθεστώτων, αλλά οφείλεται μάλλον σε δομικούς παράγοντες εντός της ελληνικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, η Ελλάδα έχει χαμηλά επίπεδα συμμετοχής σε συλλόγους, εθελοντισμού και κοινωνικής εμπιστοσύνης - βασικοί δείκτες μιας εύρωστης κοινωνίας των πολιτών. Επιπλέον, ο μη κερδοσκοπικός τομέας της χώρας είναι συγκριτικά περιορισμένος, με ένα λιγότερο θεσμοθετημένο τοπίο για τις ομάδες της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των ΜΚΟ, οι οποίες συχνά κατηγοριοποιούνται ευρέως ως ΟΚΠ. Μια σύντομη ανάλυση των κοινωνικών αντιλήψεων για την κοινωνία των πολιτών, ως μία από τις πολλές πιθανές εξηγήσεις για την υπανάπτυκτη φύση της τελευταίας, εξετάζονται στη σχετική ενότητα.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι, παρά τη συνολική αδυναμία του ελληνικού τομέα των πολιτών, έχει σημειωθεί αύξηση των πρωτοβουλιών βάσης, των ελεύθερων και άτυπων πρωτοβουλιών αλληλεγγύης που υπάρχουν έξω από τα νεοφιλελεύθερα πλαίσια, με στόχο την αναδιαμόρφωση της κοινωνικής ζωής ([Ροζάκου 2016](#)). Αυτές οι πρωτοβουλίες, όπως παρατηρεί ο [Μακρίδης](#), αποκαλύπτουν ένα απροσδόκητο δυναμικό για την κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα. Πράγματι, τις τελευταίες δύο-τρεις δεκαετίες παρατηρείται αύξηση των πρωτοβουλιών και των δραστηριοτήτων εμπλοκής των πολιτών. Ωστόσο, η αύξηση αυτή δεν αντανάκλα σημαντικές αλλαγές στα κοινωνικά πρότυπα, αλλά συνδέεται με τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις ΜΚΟ και με διαφορετικές τακτικές κινητοποίησης των πολιτικών κομμάτων της Αριστεράς. Ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στην οργανωμένη κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα είναι μικτός: νέες

πρωτοβουλίες γεννιούνται, αλλά οι παλαιότερες υπονομεύονται - λόγω της αλλαγής των προτεραιοτήτων και της μείωσης της κρατικής στήριξης ([Huliaras 2014](#)).

Πιο πρόσφατα, στην Ελλάδα υπήρξε αλλαγή κυβέρνησης το 2019, με μια κυβέρνηση υπό την ηγεσία της Αριστεράς να αντικαθίσταται από ένα κεντροδεξιό κόμμα. Το 2023 διεξήχθησαν τόσο εθνικές όσο και περιφερειακές/δημοτικές εκλογές σε διάστημα πέντε μηνών.

Υπό το φως των πρόσφατων εξελίξεων, οι σχολιαστές περιγράφουν την κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών ως "υπό επίθεση".¹

Ενδεικτικά, όσον αφορά την εθνική νομοθεσία και με βάση την έκθεση [Civicus Lens 2023](#):

Τον Φεβρουάριο του 2020, η Ελλάδα άλλαξε τον νόμο για την εγγραφή των ΟΚΠ που ασχολούνται με τη μετανάστευση, το άσυλο και την κοινωνική ένταξη. Ο νόμος 4664/2020 δημιούργησε ένα μητρώο που περιέχει πληροφορίες όχι μόνο για τις ΟΚΠ αλλά και για τα μέλη, τους εργαζόμενους και τους συνεργάτες τους. Η κυβέρνηση δήλωσε ότι αυτό θα ελέγξει τις δραστηριότητες" των ΟΚΠ που βοηθούν τους αιτούντες άσυλο, κατηγορώντας τις ότι λειτουργούν με "ελαττωματικό και παρασιτικό τρόπο".

Μια περαιτέρω αλλαγή του νόμου τον Μάιο του 2020 προσέθεσε πρόσθετες λεπτομέρειες σχετικά με τις νομικές απαιτήσεις για την εγγραφή των ΟΚΠ και τόνισε ότι μόνο οι εγγεγραμμένες ΟΚΠ μπορούν να αναλαμβάνουν δραστηριότητες ασύλου, μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, η κυβέρνηση εισήγαγε ακόμη αυστηρότερες και πιο παρεμβατικές απαιτήσεις εγγραφής. Οι εμπειρογνώμονες του Συμβουλίου της Ευρώπης κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι αλλαγές θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε "μια ανησυχητική ανθρωπιστική κατάσταση" και συνέστησαν ουσιαστικές αναθεωρήσεις για να ευθυγραμμιστούν οι νέοι νόμοι με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Οι αλλαγές σημαίνουν ότι οι ΟΚΠ που ασχολούνται με τη μετανάστευση, το άσυλο και την κοινωνική ένταξη πρέπει να εγγράφονται στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, το οποίο έχει πλήρη διακριτική ευχέρεια να δέχεται ή να απορρίπτει τις αιτήσεις και δεν χρειάζεται να εξηγεί τις αποφάσεις του. Υπάρχει ένας μακρύς κατάλογος απαιτήσεων εγγραφής και η υποχρέωση εγγραφής επεκτείνεται στο προσωπικό, τα μέλη και τους εθελοντές των ΟΚΠ. Εάν το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου εκτιμήσει ότι ένα άτομο δεν συμμορφώνεται, τόσο το ίδιο όσο και η ΟΚΠ του μπορούν να εμποδιστούν να εγγραφούν. Βάσει του νόμου, οι μη εγγεγραμμένες ΟΚΠ δεν επιτρέπεται να λειτουργούν.

Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, οι σκόπιμα αδιαφανείς διαδικασίες εγγραφής χρησιμοποιούνται ως πολιτικό εργαλείο για την τιμωρία ορισμένων και την επιβράβευση άλλων. Αυτό κατέστη σαφές ήδη από τον Οκτώβριο του 2020, όταν μια πρώην πολιτική ομάδα που πρόσκειται στο κυβερνών κόμμα (Νέα Δημοκρατία) αναδιοργανώθηκε νομικά ως ΟΚΠ που εργάζεται στον τομέα του ασύλου και καταχωρήθηκε γρήγορα και έλαβε μεγάλη επιχορήγηση για την κατασκευή κατοικιών για τους πρόσφυγες.

Συγκριτικά, [η Refugee Support Aegean](#), μια γνωστή ΟΚΠ με βάση τα δικαιώματα που αναλαμβάνει νομική δράση για την υποστήριξη των προσφύγων, χρειάστηκε να περιμένει ενάμιση χρόνο για να μάθει ότι η αίτηση εγγραφής της είχε απορριφθεί. Ο λόγος που δόθηκε ήταν ότι ήταν παράνομο να

¹ <https://lens.civicus.org/greece-humanitarian-action-under-attack/>

υποστηρίζει άτομα που αντιμετωπίζουν απέλαση. Μετά από παρέμβαση του γραφείου του Έλληνα Διαμεσολαβητή, η αίτησή της εγκρίθηκε μόλις τον Μάιο του 2022.

Τον Σεπτέμβριο του 2021, ένας νέος νόμος για τις απελάσεις και τις επιστροφές επέβαλε οικονομικές και ποινικές κυρώσεις στις ΟΚΠ που εμπλέκονται σε επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης στη θάλασσα, οι οποίες διεξάγονται χωρίς την άδεια του Λιμενικού Σώματος - Ελληνικής Ακτοφυλακής. Οι διεθνείς ΟΚΠ επιτρέπεται να συμμετέχουν σε επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης μόνο εάν οι ίδιες και τα μέλη, οι συνεργάτες και οι υπάλληλοί τους είναι εγγεγραμμένοι στις ελληνικές αρχές και μόνο όταν η δράση του Λιμενικού Σώματος δεν είναι δυνατή. Οι παραβάσεις μπορούν να επιφέρουν πρόστιμα έως και 6.000 ευρώ (περίπου 7.100 δολάρια ΗΠΑ) για τις οργανώσεις και 1.000 ευρώ (περίπου 1.200 δολάρια ΗΠΑ) για τα άτομα, τα οποία μπορούν επίσης να διωχθούν ποινικά και να καταδικαστούν σε φυλάκιση ενός έτους, με μεγαλύτερες ποινές εάν βρεθούν υπεύθυνοι για ατύχημα. Οι επαναλαμβανόμενες παραβάσεις θα μπορούσαν να επιφέρουν υψηλότερα πρόστιμα και ακύρωση της εγγραφής.

Οι νέοι νόμοι παρείχαν νομική κάλυψη στις τακτικές που χρησιμοποιούνται για την ποινικοποίηση της αλληλεγγύης. Η κυβέρνηση κατηγορεί ψευδώς ακτιβιστές για σοβαρά εγκλήματα που επισύρουν μεγάλες ποινές φυλάκισης, τους υποβάλλει σε μακρές ποινικές διαδικασίες και τους κρατάει, ενώ παράλληλα παρενοχλεί τις οργανώσεις τους με όλες τις πρόσφατα εισαχθείσες κανονιστικές επιβαρύνσεις.

Η ποινικοποίηση συνοδεύεται από πράξεις εκφοβισμού, απειλές και σωματικές επιθέσεις από ακροδεξιές ομάδες, μαζί με εκστρατείες συκοφάντησης στα μέσα ενημέρωσης που υποκινούνται από πολιτικούς και την αστυνομία και περιλαμβάνουν τη διαρροή προσωπικών πληροφοριών των ακτιβιστών. Περαιτέρω επιθέσεις αναμένονται ενόψει των εκλογών του Μαΐου, καθώς το κυβερνών κόμμα προσπαθεί να ενισχύσει το παραπαίον δημοσκοπικό του προβάδισμα.

Σύμφωνα με την έκθεση 2024 Civic Space Report², μετά από πιέσεις, το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου στην Ελλάδα ανακοίνωσε κατ' ιδίαν στις ΟΚΠ ότι θα επανεξεταστούν και θα τροποποιηθούν οι απαιτήσεις εγγραφής για τις ΟΚΠ και τα άτομα που ασχολούνται με θέματα που σχετίζονται με τη μετανάστευση, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει τέτοιες ενέργειες.

Όλοι οι παραπάνω περιορισμοί αντικατοπτρίζονται στις συνολικές αξιολογήσεις της χώρας.

Για παράδειγμα, στον Δείκτη Κράτους Δικαίου 2023 η χώρα κατατάσσεται στην 29η θέση μεταξύ 31 χωρών της ΕΕ, της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών και της Βόρειας Αμερικής³. Η Ελλάδα είχε επίσης τη χαμηλότερη βαθμολογία για την ελευθερία του Τύπου το 2023 στην ΕΕ, σύμφωνα με τον δείκτη των Δημοσιογράφων χωρίς Σύνορα (RSF)⁴. Η αποστολή της Επιτροπής Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (Επιτροπή LIBE) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα βρίσκεται στα

² https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

³ <https://govwatch.gr/en/reports/world-justice-project-rule-of-law-index-2023/#:%7E:text=This%20year%20alone%2C%20the%20rule,incluing%20Greece>

⁴ <https://rsf.org/en/country/greece>

όρια, καθώς αντιμετωπίζει πολύ σοβαρές απειλές⁵, μετά από επίσκεψη στην Ελλάδα τον Μάρτιο, κατά την οποία αξιωματούχοι αρνήθηκαν να συναντήσουν την αντιπροσωπεία.⁶

Για περισσότερους από 18 μήνες, οι έρευνες σχετικά με τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού παρακολούθησης από τις ελληνικές αρχές εναντίον τουλάχιστον 40 στόχων, συμπεριλαμβανομένων δημοσιογράφων (γνωστό ως σκάνδαλο "PredatorGate") ήταν αργές και παρεμποδίζονταν. Αυτό εγείρει ανησυχίες σχετικά με τη λειτουργία του συστήματος δικαιοσύνης και την ανεξαρτησία των ανεξάρτητων αρχών που συμμετέχουν στις έρευνες. Επιπλέον, ο διοικητής της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας (NAT), ο οποίος διερεύνησε την υπόθεση των υποκλοπών το 2022 και δεν διαπίστωσε παραβιάσεις της ελληνικής ή της ενωσιακής νομοθεσίας, παραιτήθηκε τον Ιούλιο του 2022. Μέχρι σήμερα δεν έχει επιλεγεί νέος Διοικητής, αγνοώντας τη νομοθεσία που διέπει την εποπτική αρχή. Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη εισήγηση του Civicus Monitor, η αρμοδιότητα και η ανεξαρτησία του NAT έχουν αμφισβητηθεί αρκετές φορές, μεταξύ άλλων το 2022, όταν διερεύνησε τις επαναπροωθήσεις μεταναστών και προσφύγων και δεν διαπίστωσε κανένα παράπτωμα.

Ανάλυση των μέτρων προστασίας για τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών

Μια επισκόπηση των εθνικών και διεθνών εκθέσεων σχετικά με την κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών στη χώρα καταδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους τα μέτρα προστασίας που εφαρμόζονται για τις ΟΚΠ περιορίζουν στην πραγματικότητα το δυναμικό τους, την ελευθερία έκφρασης και συνάθροισης, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας χρηματοδότησής τους.

Καταρχάς, η θέσπιση του νόμου 4703/2020, ο οποίος ρυθμίζει τις δημόσιες υπαίθριες συγκεντρώσεις, μαζί με το νέο Εθνικό Σχέδιο για τη διαχείριση των δημόσιων υπαίθριων συγκεντρώσεων τον Ιανουάριο του 2021, φαίνεται ότι είχαν αρνητικό αντίκτυπο στο δικαίωμα ειρηνικής συνάθροισης. Τα μέτρα αυτά παρέχουν στις αρχές διακριτική ευχέρεια να διαλύουν ή να απαγορεύουν τις συγκεντρώσεις, ενδεχομένως με τη χρήση αστυνομικής βίας. Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό, δεδομένης της έλλειψης έρευνας για πολυάριθμες περιπτώσεις υπερβολικής βίας και αυθαίρετων ενεργειών από την αστυνομία ([European Civic Forum 2022](#)).

Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του [Civicus](#), η Ελλάδα υποβαθμίστηκε από "περιορισμένη" σε "παρεμποδισμένη". Η αλλαγή αυτή περιγράφεται στην έκθεση «Η λαϊκή εξουσία υπό επίθεση 2022», η οποία αναφέρει διάφορους βασικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην υποβάθμιση: επανειλημμένη στοχοποίηση της κοινωνίας των πολιτών και των ακτιβιστών που εργάζονται με πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, υπερβολικές αντιδράσεις σε διαμαρτυρίες και συνεχιζόμενη νομική παρενόχληση και παρακολούθηση δημοσιογράφων. Οι εξελίξεις αυτές έχουν οδηγήσει σε αυξανόμενες ανησυχίες για τη διάβρωση των πολιτικών ελευθεριών στην Ελλάδα.

⁵<https://www.euractiv.com/section/politics/news/eu-parliament-mission-rule-of-law-in-greece-faces-very-serious-threats/>

⁶[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/745609/IPOL_STU\(2023\)745609_EN](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/745609/IPOL_STU(2023)745609_EN).

Αντλώντας εν μέρει από τα παραπάνω, έχουν αναφερθεί στην Ελλάδα τρία γενικότερα εμπόδια για την προστασία και τη λειτουργία του πολιτικού χώρου και της κοινωνίας των πολιτών:⁷

- Η ποινικοποίηση της αλληλεγγύης σε βάρος όσων εργάζονται με πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο παραμένει ανησυχητική.
- Οι αυστηροί κανόνες εγγραφής και η ύπαρξη πολλαπλών μητρώων για τις ΟΚΠ εξακολουθούν να εμποδίζουν το έργο τους.
- Η παρακολούθηση και οι αυθαίρετες αγωγές κατά ανεξάρτητων δημοσιογράφων αποτελούν μείζονα ανησυχία, καθώς η ελευθερία του Τύπου κατατάσσεται στη χειρότερη θέση στην ΕΕ.

Η έκθεση του [Civicus monitor](#) εξηγεί ότι η ελληνική κυβέρνηση συνέχισε την καταστολή των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και των ακτιβιστών που υπερασπίζονται τα δικαιώματα των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο. Για παράδειγμα, τον Δεκέμβριο του 2022, ο ακτιβιστής Παναγιώτης Δημητράς κατηγορήθηκε για "σύσταση εγκληματικής οργάνωσης" με σκοπό τη διευκόλυνση της παράνομης εισόδου υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελλάδα, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την απαγόρευση ταξιδιού και την απαγόρευση της συμμετοχής του στο Greek Helsinki Monitor, την οργάνωση της οποίας συνέβαλε στην ηγεσία.

Επιπλέον, το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου απέτυχε να τροποποιήσει τον νόμο του 2020 για την εγγραφή των ΜΚΟ, ο οποίος διέπει τις οργανώσεις που εργάζονται με πρόσφυγες και μετανάστες, αφήνοντάς τον εκτός ευθυγράμμισης με τα διεθνή πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ένας νόμος του 2021 έχει ποινικοποιήσει περαιτέρω τις επιχειρήσεις διάσωσης, ιδίως αυτές στη θάλασσα, αναγκάζοντας πολλές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών να σταματήσουν τις δραστηριότητές τους λόγω του φόβου της δίωξης.

Παραμένουν οι αυστηρές απαιτήσεις για τις ΟΚΠ που ασχολούνται με τη μετανάστευση

Ενώ δεν ψηφίστηκαν νέοι νόμοι σχετικά με την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι το 2022, εξακολουθεί να ισχύει μια κοινή υπουργική απόφαση, η οποία το 2020 εισήγαγε αυστηρές απαιτήσεις για τη λειτουργία των ΟΚΠ που εργάζονται για τη μετανάστευση στην Ελλάδα. Ο νόμος, σύμφωνα με τις εκθέσεις για τον χώρο των πολιτών που ζητήθηκαν, δυσχεραίνει την εγγραφή αυτών των οργανώσεων, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η λειτουργία τους. Διάφοροι εγχώριοι και διεθνείς φορείς, συμπεριλαμβανομένης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, έχουν εκφράσει ανησυχίες σχετικά με τη συμβατότητα της νομοθεσίας με τις νομικές υποχρεώσεις της χώρας, ωστόσο η Ελλάδα επιμένει στην εφαρμογή της.

Η Ελλάδα, εν τω μεταξύ, έχει θέσει την εχθρότητα προς τους μετανάστες και τους πρόσφυγες - και την κοινωνία των πολιτών που εργάζεται για να τους βοηθήσει - στο επίκεντρο της πολιτικής της. Έχει δικάσει εργαζόμενους σε ανθρωπιστικές οργανώσεις με σοβαρές κατηγορίες, όπως κατασκοπεία, λαθρεμπόριο ανθρώπων, συμμετοχή σε εγκληματικές οργανώσεις, απάτη και νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες - εγκλήματα που μπορούν να επισύρουν ποινές φυλάκισης έως και 25 ετών. Πολλοί έχουν προφυλακιστεί και σε άλλους έχουν επιβληθεί ταξιδιωτικές απαγορεύσεις. Το κράτος έχει επίσης θέσει ακτιβιστές υπό παρακολούθηση. Η κυβέρνηση έχει ποινικοποιήσει τις

⁷ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

επιχειρήσεις διάσωσης μεταναστών στη θάλασσα, αναγκάζοντας αρκετές οργανώσεις να σταματήσουν τις προσπάθειές τους.

Η Ελλάδα έχει επίσης κατηγορηθεί για παράνομες επαναπροωθήσεις. Αυτοί οι περιορισμοί στα δικαιώματα της κοινωνίας των πολιτών που εργάζονται για να βοηθήσουν τους μετανάστες και τους πρόσφυγες ήταν ένας βασικός λόγος για τον οποίο η αξιολόγηση του πολιτικού χώρου της Ελλάδας υποβαθμίστηκε από στενό σε παρεμποδισμένο από το CIVICUS Monitor τον Μάρτιο του 2023. Η πρόκληση για την κοινωνία των πολιτών είναι ότι αυτές οι δράσεις φέρνουν στις κυβερνήσεις ένα επίπεδο δημόσιας υποστήριξης, γι' αυτό και τα κόμματα προσφέρουν αντιμεταναστευτική ρητορική πριν από τις εκλογές.

Περιορισμοί περί ειρηνικών συγκεντρώσεων

Τον Ιανουάριο του 2021 εισήχθη νέα σχετική νομοθεσία που ρυθμίζει τις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις. Ο νόμος (4703/2020), μεταξύ άλλων, δίνει στις αρχές τη διακριτική ευχέρεια να διαλύουν ή να απαγορεύουν τις συγκεντρώσεις. Τον Ιούλιο του 2022, ο δήμαρχος της Αθήνας ζήτησε από τους υπουργούς Εσωτερικών και Προστασίας του Πολίτη το δικαίωμα να αδειοδοτεί -και ως εκ τούτου να περιορίζει- τις συγκεντρώσεις στην πρωτεύουσα της χώρας .⁸

Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

Από το 2020 μια σειρά νομοθετικών μέτρων παρεμπόδισαν την άσκηση της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι στην Ελλάδα, ιδίως για τις ΟΚΠ και τα άτομα που εργάζονται σε θέματα που σχετίζονται με τη μετανάστευση. Σύμφωνα με την Έκθεση για τον Πολιτικό Χώρο⁹, εθνικοί, ευρωπαϊκοί και διεθνείς φορείς για τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν εκφράσει ανησυχίες σχετικά με τα Μητρώα του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου. Οι ΜΚΟ είτε μπόρεσαν να εγγραφούν μετά από παρέμβαση των αρμόδιων αρχών είτε τους αρνήθηκαν εντελώς την εγγραφή, αναγκάζοντάς τους να σταματήσουν τις δραστηριότητές τους.

Μετά από πιέσεις, το 2023 το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου ανακοίνωσε ανεπίσημα ότι οι απαιτήσεις εγγραφής θα επανεξεταστούν και θα τροποποιηθούν, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει τέτοιες ενέργειες. Δεν υπάρχουν δημόσιες πληροφορίες σχετικά με το πόσες ΟΚΠ έγιναν δεκτές ή απορρίφθηκαν το 2023 και τα κριτήρια επιλογής παραμένουν ασαφή. Σύμφωνα με την έκθεση της Επιτροπής της ΕΕ για το κράτος δικαίου του 2023, υπάρχουν εννέα μητρώα στη χώρα και η παράλληλη ύπαρξή τους παραμένει ζήτημα. Τον Οκτώβριο, το Υπουργείο Εσωτερικών εγκαινίασε δύο ακόμη ψηφιακές βάσεις δεδομένων, μια δημόσια βάση δεδομένων και ένα ειδικό μητρώο που θα συλλέγουν πληροφορίες σχετικά με τις ΟΚΠ, τις δραστηριότητές τους και την κρατική χρηματοδότηση που λαμβάνουν (κοινή υπουργική απόφαση 6216/2023). Ενώ τα μητρώα είναι σημαντικά για τη διασφάλιση της διαφάνειας και των κανονισμών για τις ΜΚΟ, πάνω από 300 ΜΚΟ εξέφρασαν ανησυχίες σχετικά με τη νομοθεσία όταν προτάθηκε το 2021, ιδίως για τις βάσεις δεδομένων που εισάγουν πολλές απαιτήσεις εγγραφής. Αυτό θα μπορούσε να αποδυναμώσει και να εμποδίσει το έργο των ΟΚΠ και να δημιουργήσει γραφειοκρατικά βάρη για τις μικρότερες οργανώσεις.

⁸ https://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/SOCS/2024/state-of-civil-society-report-2024_en.pdf

⁹ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

Επιπλέον, η ίδια έκθεση για τον αστικό χώρο¹⁰ σημειώνει ότι οι βάσεις δεδομένων δεν αντικαθιστούν άλλα μητρώα και ότι οι οργανώσεις που είναι εγγεγραμμένες σε ένα από τα άλλα μητρώα δεν θα εγγραφούν αυτόματα στο νέο μητρώο. Οι ΟΚΠ θα πρέπει να ακολουθούν όλες τις διαδικασίες εγγραφής και να υποβάλλουν εκ νέου ηλεκτρονική αίτηση κάθε χρόνο για να παραμείνουν εγγεγραμμένες, κάτι που είναι απαραίτητο για την πρόσβαση σε εθνική χρηματοδότηση. Σε ιδιωτική επικοινωνία, το Υπουργείο Πολιτικής Προστασίας και Κλιματικής Κρίσης ανέφερε ότι βρίσκεται στη διαδικασία δημιουργίας του δικού του μητρώου, το οποίο θα αυξήσει τον αριθμό των μητρώων στη χώρα και το διοικητικό βάρος για τις ΟΚΠ.

Χρηματοδότηση της κοινωνίας των πολιτών

Σύμφωνα με την [απάντηση του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Πολιτών του 2022](#) στη διαβούλευση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τα ενδιαφερόμενα μέρη για το κράτος δικαίου στην ΕΕ, μετά τη νέα νομοθεσία που εισήγαγε αυστηρές απαιτήσεις για την εγγραφή των ΜΚΟ, οι ΜΚΟ που δεν μπορούν να εγγραφούν δεν θα μπορούν να έχουν πρόσβαση σε κρατική χρηματοδότηση. Τα κονδύλια από το πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2021-2027 και τη νέα διευκόλυνση της ΕΕ για την ανάκαμψη και την ανθεκτικότητα, τα οποία θα μπορούσαν να στηρίξουν τον τομέα στις δύσκολες στιγμές της πανδημίας, δεν διατέθηκαν για τέτοιους σκοπούς. Το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΕΣΑΑ) της χώρας δεν περιλαμβάνει την κοινωνία των πολιτών ως δικαιούχο, ενώ η κυβέρνηση δεν έχει ακόμη λάβει επαρκή μέτρα για τη συμμετοχή των ΟΚΠ στον σχεδιασμό, την παρακολούθηση και την εφαρμογή των κονδυλίων της ΕΕ, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Οι προκλήσεις χρηματοδότησης εξακολουθούν να επιδεινώνονται για τις ΟΚΠ που εργάζονται με περιθωριοποιημένες και αποκλεισμένες ομάδες. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, η κυβέρνηση καθυστέρησε τη συνέχιση ορισμένων προγραμμάτων εργασίας των ΟΚΠ και τις ανανεώσεις συμβάσεων και πληρωμών, με αποτέλεσμα η Metadrasι, μια οργάνωση που παρέχει υπηρεσίες διερμηνείας σε μετανάστες και πρόσφυγες, να μειώσει τις υπηρεσίες διερμηνείας κατά 80%.¹¹

Λήφθηκαν περιορισμένα μέτρα για τη συμμετοχή των ΟΚΠ στο σχεδιασμό, την παρακολούθηση και την υλοποίηση των κονδυλίων, ιδίως των κονδυλίων της ΕΕ, αγνοώντας τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ως αποτέλεσμα, η πρόσβαση σε ευκαιρίες κρατικής χρηματοδότησης είναι περιορισμένη και η πληροφόρηση είναι κατακερματισμένη. Οι καθυστερήσεις στη συνέχιση των προγραμμάτων, στις ανανεώσεις των συμβάσεων και στις πληρωμές από την πλευρά της κυβέρνησης είναι συχνό φαινόμενο, αφήνοντας οργανώσεις και ανθρώπους που έχουν ανάγκη σε αβεβαιότητα για μήνες.

Δημόσιος διάλογος και κοινωνικές προκλήσεις

Τάσεις στον δημόσιο διάλογο και κοινωνικές στάσεις για τις ΟΚΠ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η Ελλάδα έχει συνολικά υποανάπτυκτη κοινωνία των πολιτών. Διάφοροι παράγοντες έχουν προταθεί για να εξηγήσουν γιατί συμβαίνει αυτό ([Huliaras 2020](#)). Ένας

¹⁰ *ibid*

¹¹ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

Βασικός λόγος είναι η κυριαρχία και η επιρροή των πολιτικών κομμάτων, τα οποία διατηρούν οργανωμένες εκπροσωπήσεις στα εργατικά και φοιτητικά σωματεία, ενώ πολλές ΜΚΟ βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε κρατική ή υπουργική χρηματοδότηση (που συχνά συμπληρώνεται από κονδύλια της ΕΕ). Επιπλέον, υπάρχει μια μακρόχρονη παράδοση μιας στενής, κοινοτιστικής αίσθησης εμπιστοσύνης -που συχνά περιορίζεται στα μέλη της ευρύτερης οικογένειας- χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο κοινό καλό, στα μη μέλη της οικογένειας, στο κράτος πρόνοιας ή στην κοινωνία των πολιτών στο σύνολό της. Η κατάσταση αυτή έχει περαιτέρω ρίζες στην κληρονομιά των πελατειακών σχέσεων και των πελατειακών σχέσεων που χρονολογούνται από τη μακρά περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας (1453-1830). Οι κοινωνικές συμπεριφορές και οι αντιλήψεις για τον εαυτό, που διαμορφώνονται από θρησκευτικούς και πολιτιστικούς παράγοντες, έχουν επίσης διαδραματίσει ρόλο. Για παράδειγμα, η κυρίαρχη ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, με τη μυστικιστική, απόκοσμη εστίαση και την ασθενή έμφαση στην ατομικότητα, θεωρείται ότι επηρέασε τις κοινωνικές στάσεις απέναντι στην κοινωνία των πολιτών ([Marangudakis, Rontos, and Xenitidou 2013](#)).

Ωστόσο, η γενική δυσπιστία του κοινού απέναντι στην κοινωνία των πολιτών φαίνεται να έχει αλλάξει σε σημαντικό βαθμό. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα, το 2008 και στην ερώτηση "μπορούμε να εμπιστευόμαστε ή πρέπει να είμαστε προσεκτικοί απέναντι στους άλλους ανθρώπους" το 59,8% των Ελλήνων απάντησε ότι "πρέπει να είμαστε προσεκτικοί" (σε σύγκριση με τον μέσο όρο 38,8% στην Ευρώπη). Παρόμοιες απαντήσεις ελήφθησαν και στην ερώτηση "Πιστεύετε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι θα προσπαθούσαν να σας εκμεταλλευτούν αν είχαν την ευκαιρία ή θα ήταν δίκαιοι μαζί σας", όπου το 62,1% των ερωτηθέντων απάντησε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι θα προσπαθούσαν να τους εκμεταλλευτούν (σε σύγκριση με το 28,4% στην Ευρώπη). Τέλος, στην ερώτηση "Πιστεύετε ότι οι άνθρωποι βοηθούν συχνά ο ένας τον άλλον ή νοιάζονται κυρίως για τον εαυτό τους", το 58,3% των ερωτηθέντων απάντησε ότι "οι άνθρωποι νοιάζονται περισσότερο για τον εαυτό τους" (σε σύγκριση με το 31,3% στην Ευρώπη).

Πιο πρόσφατα, αντλώντας στοιχεία από την έρευνα 2024 που διεξήγαγε η Dianeosis¹², αν και τα κοινωφελή ιδρύματα και οι ΜΚΟ της Κοινωνίας των Πολιτών - με ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων - διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στην προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών και των εξειδικευμένων κοινοτήτων που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, ο βαθμός ενημέρωσης σχετικά με τις δράσεις τους καταγράφεται σε χαμηλά επίπεδα, με μια μειοψηφία του κοινού (38,1% έναντι 36,1% το 2018) να δηλώνει ότι έχει επαρκείς γνώσεις για το έργο των κοινωφελών ιδρυμάτων (δηλ. γνωρίζει πολύ και αρκετά τις δραστηριότητές τους). Η ίδια έρευνα διαπίστωσε ότι, ανεξάρτητα από τον βαθμό εξοικείωσης με τη δράση τους, 2 στους 3 Έλληνες (68,7%) αξιολογούν θετικά τα κοινωφελή ιδρύματα. Για όσους γνωρίζουν τη δράση των τελευταίων, το ποσοστό της θετικής αξιολόγησης αυξάνεται στο 82,7% και για όσους εμπιστεύονται τη δράση τους στο 84,5%.

Παραδείγματα εκστρατειών δυσφήμισης και ψηφιακών απειλών

Οι ακόλουθες δύο εξελίξεις είναι ενδεικτικές των προκλήσεων που τίθενται στην κοινωνία των πολιτών:

Ποινικοποίηση και δικαστικές διαδικασίες από τις ελληνικές αρχές κατά των οργανώσεων κοινωνικής οργάνωσης που εργάζονται αλληλέγγυα με τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο

¹² <https://www.dianeosis.org/2024/11/koinonia-twn-politwn-kai-filanthropia-2024/>

Τον Ιανουάριο του 2023, ξεκίνησε η δίκη των ακτιβιστών Sarah Mardini, Seán Binder, Νάσου Καρακίτσου και 21 άλλων εργαζομένων σε ανθρωπιστικές οργανώσεις που συμμετείχαν σε προσπάθειες έρευνας και διάσωσης στο ελληνικό νησί της Λέσβου το 2018. Αντιμετωπίζουν κατηγορίες για κατασκοπεία και πλαστογραφία. Ωστόσο, μετά την έναρξη της δίκης, το ελληνικό εφετείο ακύρωσε την κλήτευση των αλλοδαπών κατηγορουμένων, επικαλούμενο ζητήματα μετάφρασης και έλλειψη σαφήνειας στις κατηγορίες κατασκοπείας. Παρά ταύτα, ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου κατέθεσε αίτηση ακύρωσης κατά της απόφασης του δικαστηρίου. Περαιτέρω έρευνες για τον Μαρντίνι και άλλους εργαζόμενους σε ανθρωπιστικές οργανώσεις βρίσκονται σε εξέλιξη, με πιθανές ποινές έως και 20 έτη.

"Η ποινικοποίηση της αλληλεγγύης αποτελεί σοβαρή ανησυχία στην Ελλάδα και ολόενα και περισσότερο σε ολόκληρη την ΕΕ. Τα θεσμικά όργανα της ΕΕ θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν όλους τους διαθέσιμους μηχανισμούς του κράτους δικαίου για να διασφαλίσουν ότι οι ελληνικές αρχές θα σταματήσουν να στοχοποιούν την κοινωνία των πολιτών και τους ακτιβιστές που υπερασπίζονται τα δικαιώματα των προσφύγων", δήλωσε η Aarti Narsee, υπεύθυνη πολιτικής και συνηγορίας του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Πολιτών.

Προκλήσεις για την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης:

Το CIVICUS Monitor και το Ευρωπαϊκό Φόρουμ Πολιτών (ECF) εκφράζουν την ανησυχία τους για την κλιμακούμενη στοχοποίηση των δημοσιογράφων. Αυτό περιλαμβάνει τις παρακολούθησεις, τη χρήση στρατηγικών αγωγών κατά της δημόσιας συμμετοχής (SLAPPS) και περιοριστικούς νόμους που υπονομεύουν την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης.

Με το πρόσχημα της εθνικής ασφάλειας, η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ) διέταξε συστηματικά παρακολούθησεις εναντίον ερευνητών δημοσιογράφων, ανθρώπων που εργάζονται με πρόσφυγες και άλλων, όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα μετά την τροποποίηση του νόμου για το απόρρητο των επικοινωνιών το 2021. Τουλάχιστον 33 άτομα, μεταξύ των οποίων ο Έλληνας δημοσιογράφος Θανάσης Κουκάκης και αρκετοί άλλοι, μεταξύ των οποίων και πολιτικοί της αντιπολίτευσης, στοχοποιήθηκαν με το παράνομο κατασκοπευτικό λογισμικό Predator στις συσκευές τους. Ο ερευνητής δημοσιογράφος Τάσος Τέλογλου, ο οποίος κάλυψε το συνεχιζόμενο σκάνδαλο του spyware, τέθηκε υπό παρακολούθηση από τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες για "απροσδιόριστους λόγους εθνικής ασφάλειας". Η κυβέρνηση και πιο πρόσφατα ο επικεφαλής εισαγγελέας προσπάθησαν να εμποδίσουν τις προσπάθειες διερεύνησης των παρακολουθήσεων που πραγματοποιούνται από τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες από την Ελληνική Αρχή για την Ασφάλεια των Επικοινωνιών και την Προστασία του Απορρήτου (ΑΔΑΕ), έναν ανεξάρτητο φορέα.

Τον Δεκέμβριο του 2022, το κοινοβούλιο ψήφισε έναν νέο αμφιλεγόμενο κανονισμό που δημιουργεί μια ειδική επιτροπή για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης των διαδικτυακών μέσων ενημέρωσης με τη δημοσιογραφική δεοντολογία και της δίνει την εξουσία να αποκλείει τα διαδικτυακά μέσα ενημέρωσης από την κρατική οικονομική στήριξη και τις κρατικές διαφημίσεις, για διάστημα έως και δύο ετών. Ομάδες για την ελευθερία του Τύπου έχουν εκφράσει ανησυχίες ότι ο νόμος μπορεί να χρησιμοποιηθεί καταχρηστικά για τον αποκλεισμό κριτικών μέσων ενημέρωσης από τη λήψη κρατικών διαφημιστικών εσόδων.

Στην έκθεσή της για το Κράτος Δικαίου 2023 για την Ελλάδα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνέστησε στην κυβέρνηση να προωθήσει τη διαδικασία υιοθέτησης μη νομοθετικών εγγυήσεων και να ξεκινήσει τη νομοθετική διαδικασία για την προστασία των δημοσιογράφων. Καμία πρόοδος δεν σημειώθηκε ως προς αυτό, καθώς συνεχίστηκαν οι επιθέσεις, η αδύναμη νομική προστασία, η παρακολούθηση, οι καταχρηστικές στρατηγικές αγωγές κατά δημοσιογράφων και φορέων της κοινωνίας των πολιτών και η κυβερνητική παρέμβαση στο τοπίο των μέσων ενημέρωσης. Ενώ η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ) ξεκίνησε έρευνα για τη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Pegasus κατά δημοσιογράφων, ακτιβιστών και πολιτικών της αντιπολίτευσης, η πρόοδος ήταν αργή και δεν ασκήθηκαν κατηγορίες. Αντιθέτως, η κυβέρνηση παρεμπόδισε τις έρευνες.

Σύμφωνα με το Human Rights Watch (Greek Surveillance Lawsuit Aims to Silence Journalism - Reform Needed to Tackle Threat to Media Freedom), της Eva Cossé, στις 5 Δεκεμβρίου, δικαστήριο της Αθήνας θα εκδικάσει αγωγή για δυσφήμιση εναντίον δημοσιογράφων που αποκάλυψαν την κρατική παρακολούθηση από τις ελληνικές αρχές. Η υπόθεση, την οποία έχει ασκήσει ο Γρηγόρης Δημητριάδης, ανιψιός του Έλληνα πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη, εντάσσεται στην κατηγορία των υποθέσεων που αναφέρονται ως "στρατηγικές αγωγές κατά της συμμετοχής του κοινού" (SLAPPs), των οποίων πρωταρχικός σκοπός είναι η αποτροπή της κριτικής δημοσιογραφίας.

Ο Δημητριάδης κατέθεσε τη μήνυση κατά της εφημερίδας "ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ", τριών στελεχών της και των δημοσιογράφων Νικόλα Λεοντόπουλου, Θοδωρή Χονδρογιάννου και Χριστόφορου Κάσδαγλη από το ερευνητικό δίκτυο Reporters United. Προηγουμένως είχε ασκήσει μήνυση κατά της EfSyn, των Reporters United και των Λεοντόπουλου και Χονδρογιάννου, καθώς και του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη. Το δικαστήριο απέρριψε εκείνη την υπόθεση τον Οκτώβριο, επικαλούμενο την αξία του δημόσιου συμφέροντος και την αλήθεια του ρεπορτάζ των δημοσιογράφων.

Και οι δύο υποθέσεις απορρέουν από τις έρευνες των δημοσιογράφων σχετικά με το σκάνδαλο παρακολούθησης "Predatorgate", το οποίο αφορά τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού για την παραβίαση των συσκευών πολιτικών προσώπων, επιφανών επιχειρηματιών και δημοσιογράφων, που φέρεται να έγινε από τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες και κατόπιν άμεσων εντολών από το γραφείο του πρωθυπουργού. Στις επιπτώσεις του σκανδάλου, ο Δημητριάδης παραιτήθηκε από τη θέση του γενικού γραμματέα στο γραφείο του πρωθυπουργού και από τον ρόλο του στην εποπτεία της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών, ΕΥΠ). Τώρα, παρά την απόρριψη της προηγούμενης υπόθεσης, ο Δημητριάδης προσφεύγει εκ νέου στο δικαστήριο ζητώντας αποζημίωση ύψους 3,3 εκατομμυρίων ευρώ και την αφαίρεση των άρθρων που τον εμπλέκουν στο σύστημα παρακολούθησης.

Οι νομικές ενέργειες του Δημητριάδη εναντίον όσων αποκάλυψαν το σκάνδαλο έρχονται εν μέσω αυξανόμενων ανησυχιών σχετικά με την ατιμωρησία στην Ελλάδα για όσους ευθύνονται για παράνομες παρακολουθήσεις πολιτών. Τον περασμένο Ιούλιο, ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου απάλλαξε όλες τις ελληνικές κρατικές υπηρεσίες και τους αξιωματούχους από την ευθύνη για τη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator, παρά τις τεκμηριωμένες αποδείξεις για την εμπλοκή τους, συμπεριλαμβανομένων των πορισμάτων από έρευνα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Αυτό εγείρει σοβαρές ανησυχίες ότι οι ελληνικές αρχές δίνουν προτεραιότητα στην προστασία όσων βρίσκονται στην εξουσία έναντι της λογοδοσίας.

Σύμφωνα με την HRW, οι υποθέσεις του Δημητριάδη αναδεικνύουν την επείγουσα ανάγκη η ελληνική κυβέρνηση να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία των δημοσιογράφων από τον

νομικό εκφοβισμό, μεταξύ άλλων με τη θέσπιση ισχυρής νομοθεσίας κατά του SLAPP. Μια τέτοια νομοθεσία έχει συμφωνηθεί σε επίπεδο ΕΕ τον Νοέμβριο του 2023. Η κυβέρνηση θα πρέπει επίσης να διασφαλίσει τη διαφάνεια και τη λογοδοσία σχετικά με τα σκάνδαλα παρακολούθησης.

Συμμετοχικές διαβουλεύσεις

Άμεσες εμπειρίες και αντιλήψεις επαγγελματιών και ακτιβιστών των ΟΚΠ

Ερώτηση για συνεντεύξεις:

1. Μπορείτε να περιγράψετε το σημερινό νομικό και πολιτικό περιβάλλον που επηρεάζει τις ΟΚΠ στη χώρα σας;
2. Έχετε αντιμετωπίσει συγκεκριμένα περιστατικά απειλών ή επιθέσεων κατά του οργανισμού σας; Παρακαλώ περιγράψτε.
3. Ποιες είναι οι κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο οργανισμός σας για τη διατήρηση του αστικού χώρου;
4. Ποιες στρατηγικές και πρακτικές ήταν αποτελεσματικές για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων;
5. Πώς επηρεάζει το κράτος και το εθνικό νομικό πλαίσιο τις δραστηριότητες και τις λειτουργίες του οργανισμού σας;

Ερωτήσεις για ομάδες εστίασης:

1. Μπορείτε να μοιραστείτε μια προσωπική εμπειρία κατά την οποία αντιμετωπίσατε μια σημαντική πρόκληση ενώ εργάζεστε στον χώρο των πολιτών;
2. Πόσο ασφαλής και ενδυναμωμένος αισθάνεστε στις δραστηριότητές σας ως πολίτης;
3. Τι είδους νομική και οικονομική υποστήριξη έχετε λάβει και πόσο αποτελεσματική ήταν;
4. Έχετε αισθανθεί ποτέ ότι η ελευθερία της έκφρασής σας έχει τεθεί σε κίνδυνο; Πώς το αντιμετωπίσατε;

5. Ποια ψηφιακά εργαλεία χρησιμοποιείτε για τον ακτιβισμό σας και ποιες προκλήσεις έχετε αντιμετωπίσει;

Βασικά ευρήματα από συνεντεύξεις και ομάδες εστίασης

Κατανομή του προφίλ των ερωτηθέντων (αριθμός ερωτηθέντων ανά ηλικιακή ομάδα, ταυτότητα φύλου, ρόλος/επάγγελμα, τομέας εργασίας)

Ανταποκρινόμενος/η	Ηλικιακή ομάδα	Ταυτότητα φύλου	Ρόλος	Τομέας εργασίας
No1	50-60	Άντρας	Ιδρυτής και διευθυντής ΜΚΟ	Ανθρώπινα δικαιώματα
No2	30-45	Γυναίκα	Υπεύθυνη για την προστασία των παιδιών	Προστασία των παιδιών
No3	30-45	Γυναίκα	Εκπαιδευτρια, Διαχείριση και Ανάπτυξη	Ισότητα των φύλων
No4	30-45	Γυναίκα	Διαχείριση έργων	Ένωση νέων που αγωνίζεται για τις οικουμενικές ανθρώπινες αξίες, την ειρήνη, την πρόοδο, την ευημερία και την προστασία του περιβάλλοντος.

No5	30-45	Γυναίκα	Διαχείριση έργων	Προστασία των νέων και ισότητα των φύλων
No6	30-45	Άντρας	Ιδρυτής, Διαχειριστής Έργων και Ανάπτυξης	Παρακολούθηση του Κοινοβουλίου και ενίσχυση της δημοκρατίας
No7	30-45	Γυναίκα	Διαχειρίστρια έργου/ερευνήτρια	Ανθρώπινα δικαιώματα
No8	40-55	Άντρας	Διαχειριστής έργου	Προστασία των παιδιών
No9	25-35	Άντρας	Εργαζόμενος πρώτης γραμμής	Διαχείριση κρίσεων και κοινωνική υποστήριξη
No10	35-50	Άντρας	Διαχείριση και ανάπτυξη έργων	Ισότητα των φύλων
No11	35-50	Γυναίκα	Διαχείριση έργου/ Σύμβουλος	Προστασία των παιδιών
No12	50-65	Άντρας	Κοινωνικός λειτουργός	Προστασία παιδιών και προσφύγων
No13	25-35	Γυναίκα	Διαχειρίστρια έργου/ερευνήτρια	Νεολαία και ρατσισμός
No14	25-35	Αρσενικό	Διαχειριστής έργου/ερευνητής	Νεολαία και ρατσισμός
No15	25-35	Αρσενικό	Διαχειριστής έργου/ερευνητής	Προστασία των προσφύγων

Κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο εργάζονται οι ερωτηθέντες

Καθένας από τους ερωτηθέντες δραστηριοποιείται σε διάφορους τομείς, καθένας από τους οποίους αντιμετωπίζει σημαντικές και μοναδικές προκλήσεις τις τελευταίες δεκαετίες.

Πτυχές στις οποίες η στένωση του αστικού χώρου είναι πιο έντονη

Ο περιορισμός του χώρου των πολιτών στην Ελλάδα είναι πιο έντονος σε συγκεκριμένους τομείς, οι οποίοι φαίνεται να αγγίζουν αμφιλεγόμενα και διχαστικά ζητήματα. Ως εκ τούτου, και με βάση τις μαρτυρίες των φορέων που ερωτήθηκαν, οι επαγγελματίες και οι ακτιβιστές που αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες προκλήσεις είναι αυτοί που ασχολούνται με τρία σε γενικές γραμμές θέματα:

- (i) προστασία των προσφύγων,
- (ii) θέματα που σχετίζονται με την ισότητα των φύλων και
- (iii) την παρακολούθηση των δημοκρατικών διαδικασιών.

Οι πολιτικοί φορείς που συμμετέχουν σε αυτές έχουν βιώσει τη στένωση του χώρου τους και τον περιορισμό του αντίκτυπού τους:

- πραγματική κρατική παρέμβαση για την προσβολή του έργου και της φήμης τους (SLAPPs),
- συνολική έκφραση της κρατικής καχυποψίας και του δισταγμού να συνεργαστεί με την κοινωνία των πολιτών ευρύτερα,
- πολιτικές/κοινωνικές αντιδράσεις (με τη μορφή ρητορικής μίσους, διαδηλώσεων, επιθέσεων κ.λπ.), που προέρχονται κυρίως από την ακροδεξιά πλευρά του πολιτικού φάσματος.

Έκταση του αντίκτυπου του νομικού και δικαστικού τομέα στις δραστηριότητες των ερωτηθέντων

Οι απόψεις των ερωτηθέντων ήταν διαφορετικές γύρω από το ζήτημα του αντίκτυπου της νομικής σφαίρας στις δραστηριότητές τους, με βάση τον βαθμό στον οποίο οι τελευταίοι έχουν κινήσει πραγματικές νομικές διαδικασίες εναντίον τους. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, φαίνεται ότι οι ακτιβιστές και επαγγελματίες των οποίων το έργο έχει παρεμποδιστεί πιο σημαντικά από τη νομική σφαίρα είναι εκείνοι που δραστηριοποιούνται στα δικαιώματα των προσφύγων, και οι οποίοι έχουν καταγγείλει και αποκαλύψει ορισμένες πρακτικές του ελληνικού κράτους που παραβιάζουν το διεθνές δίκαιο και τα ανθρώπινα δικαιώματα (κυρίως τις επαναπροωθήσεις, καθώς και τα ναυάγια που μεταφέρουν μετανάστες/πρόσφυγες εντός των ελληνικών θαλάσσιων συνόρων).

Οι φορείς της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται σε άλλους τομείς δεν έχουν αντιμετωπίσει πραγματικές επιθέσεις από το δικαστικό σύστημα. Αντιθέτως, επέλεξαν να αναλάβουν οι ίδιοι ορισμένες υποθέσεις ενώπιον εθνικών και διεθνών δικαστηρίων, γύρω από διάφορα ζητήματα (συκοφαντική δυσφήμιση, ελευθερία της έκφρασης, ΓΚΠΔ και προστασία των παιδιών κ.λπ.)

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι κανένας από τους ερωτηθέντες ή οι οργανώσεις τους δεν λαμβάνουν νομική υποστήριξη. Στις περισσότερες περιπτώσεις, βασίζονται σε δικηγόρους που είτε εργάζονται στην οργάνωσή τους είτε σε φίλους/γνωστούς που είναι πρόθυμοι (συχνά αφιλοκερδώς) να βοηθήσουν στην εκτέλεση νομικών εργασιών και να τους εκπροσωπήσουν (είτε σε εθνικά είτε σε διεθνή δικαστήρια, όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων).

Τρόποι με τους οποίους οι ερωτώμενοι επηρεάζονται από κυβερνητικές ή τοπικές πολιτικές και πώς αυτές επηρεάζουν την κοινωνία

Οι κυβερνητικές πολιτικές, η νομοθεσία και γενικότερα οι κρατικές συμπεριφορές που φαίνεται να εμποδίζουν τις δραστηριότητες των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να περιοριστούν σε:

- συγκεχυμένη νομοθεσία γύρω από τους κανόνες που διέπουν το οικονομικό και νομικό τους καθεστώς
- γραφειοκρατικά εμπόδια
- έλλειψη συνεκτικού εθνικού σχεδίου δράσης και ορισμών του ρόλου και του σκοπού των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών
- έλλειψη χρηματοδότησης και γενικά η συνεχής πρόκληση της εξεύρεσης πηγών χρηματοδότησης (είτε ιδιωτικών είτε δημόσιων).
- καχυποψία που εκφράζεται τόσο από κρατικούς φορείς όσο και από το κοινό σχετικά με τους στόχους και το καθεστώς των ΟΚΠ στη χώρα.

Συμπεράσματα και συστάσεις

Περίληψη των βασικών ευρημάτων

Ο χώρος στον οποίο δραστηριοποιείται η κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα παραμένει δύσκολος. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέφρασε ανησυχίες σχετικά με την κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών στην περσινή της έκθεση για το κράτος δικαίου. Τόσο οι λεκτικές όσο και οι σωματικές επιθέσεις κατά των ΟΚΠ και των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως εκείνων που εργάζονται για τη μετανάστευση, συνεχίστηκαν τα τελευταία χρόνια. Ενώ το 2023 δεν έχουν αναφερθεί νέες σημαντικές περιπτώσεις, παρόμοιες επιθέσεις είναι πιθανό να σημειωθούν στο μέλλον, καθώς η εχθρική ρητορική των αρχών κατά των ΟΚΠ και των μεταναστών δεν έχει σταματήσει. Όλα αυτά λαμβάνουν χώρα, ωστόσο, σε ένα πλαίσιο όπου ο αριθμός των ΟΚΠ φαίνεται να αυξάνεται, ιδίως καθώς η στάση του κοινού απέναντί τους φαίνεται επίσης να έχει γίνει πιο εμπιστευτική και να γνωρίζει τη συμβολή και τις προσπάθειές τους.

Συστάσεις για τη βελτίωση του πολιτικού χώρου και την προστασία των ΟΚΠ

Ορισμένες συστάσεις σύμφωνα με τις συμμετοχικές διαβουλεύσεις περιλαμβάνουν:

- την οργάνωση ενός πολύ καλύτερου κοινωνικοοικονομικού πλαισίου, στο οποίο οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών θα μπορούν να συνυπάρχουν πολύ πιο αρμονικά και με πολύ πιο διαφανείς τρόπους.
- διάλογο μεταξύ των ΜΚΟ, του κράτους και της υπόλοιπης κοινωνίας.
- περαιτέρω εργασία όσον αφορά τους ορισμούς.
- οι ΜΚΟ να έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο και να ανοίξουν τη βάση των μελών τους.
- απλούστευση κάποιων εργασιών, όπως οι γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Παραρτήματα

Υπογεγραμμένα έντυπα συγκατάθεσης από συμμετέχοντες/ουσες

Για λόγους συμμόρφωσης με τον ΓΚΠΔ, τα έντυπα συγκατάθεσης δεν αποτελούν μέρος της παρούσας έκθεσης. Τα έγγραφα αυτά φυλάσσονται με ασφάλεια στα αρχεία του ΚΜΟΠ και μπορούν να διατεθούν κατόπιν αιτήματος, εάν χρειαστεί.

